

94(47) (472)
1-90

ІСТОРІЯ КРИВОРІЖЖЯ

СУЧАСНИЙ
ПОГЛЯД
НА ІСТОРИЧНІ
ПЕРІОДИ,
ПОСТАТІ
ТА КРАЄЗНАВЧІ
ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ КРИВОРІЖЖЯ:	
КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....9	
О.О. Мельник. Археологічна хронологія Криворіжжя.....	11
А.А.Матрос. Археологічні дослідження на Криворіжжі, 1969 рік.....	18
А.В. Тарасов, А.А. Матрос.	
Криворіжжя в добу Київської Русі X-XIII ст.	20
А.М. Дядюк, А.А. Матрос.	
Історія Криворіжжя у козацьку добу, XV-XVIII ст.	24
Ю.А. Мицик. Криворіжжя в XVI - XVIII ст.	32
А.А. Матрос.	
З історії краєзнавчих досліджень Криворіжжя XVI- XIX ст.	38
В.О. Комаров. Розвиток освіти на Криворіжжі у другій половині XIX - першій половині XX ст.	54
В.О. Комаров, А.А. Матрос, О.Б. Брижатенко.	
Криворіжжя в 1917-1920 роках	61
А.А. Матрос. Соціально-економічний розвиток Криворіжжя середини 60-х років - першої половини 80-х років XX ст.	77
РОЗДІЛ II. НАУКОВО-ПОШУКОВА, МЕТОДИЧНА РОБОТА	
З ПИТАНЬ КРАЄЗНАВСТВА, ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ	
НА КРАЄЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛАХ	
89	
В.К. Буряк.	
Самостійна робота учнів з книгою при краєзнавчому дослідженні	91
С.В. Маркіна, Т.В. Неговора. Степові шляхи української історії.....	95
С.В. Маркіна, С.В. Каппец. Экологическое воспитание учащихся.....	98
О.І. Величко. Терни ХХІ ст. (Технологія написання проекту).....	101
Л.В. Шкурпат. Краєзнавчий принцип - один з головних принципів виховання гімназистів.....	104
В.М. Топольницька. Музей «Берегиня» - душа гімназії № 127.....	108
О.В. Гринюк, Г.В.Кацевич, Л.С.Конова. Іконописці нашого краю.....	111
Л.В. Передерій, Є.О.Патріман. Ціна перемоги. Книга пам'яті селища Окунівки Жовтисевого району м.Кривого Рогу.....	121
РОЗДІЛ III. ПЕРСОНАЛІЇ	
133	
Г.Д. Гусейнов. Отруйне перо Вадима Дорошенка	135
А.А. Матрос. Павас Феденко - видатний громадський, політичний та культурний діяч Привидіпров'я.....	138

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА КРИВОРІЖЖІ У ДРУГІЙ пол. ХІХ - ПЕРШІЙ пол. ХХ ст.

Історія освіти на Криворіжжі нараховує вже 170 років. Перші достовірні відомості про існування у нашому краї навчального закладу відносяться до 30-х років ХІХ ст. У ті часи більшість населених пунктів краю (маються на увазі саме Кривий Ріг та навколишні села) перебували на становищі військових поселень. Такі поселення в нашій місцевості були утворені у грудні 1828 року. Військові поселення Криворіжжя увійшли до складу Бузького полку однієї з кавалерійських дивізій. З переходом на становище військових поселенців селяни, які мали власне господарство, були зараховані у поселенський ескадрон. Інші ж, тобто чоловіки віком від 19 до 45 років, до дійсної військової служби. Був сформований також і резервний ескадрон. Таким чином усі жителі Криворіжжя та навколишніх сіл повинні були в той час відбувати дійсну військову службу.

Саме для дітей військових поселенців у 30-і роки ХІХ ст. на розі вулиць Поштової та Бондарної і була збудована перша на Криворіжжі школа. Таким чином, перша школа знаходилася в районі сучасної площі Визволення. У цій школі вивчали російську граматику, арифметику, закон Божий та військову справу. Термін навчання в цій школі спочатку дорівнював 6 місяців. Пізніше він був збільшений до одного року¹. Після ліквідації військового поселення на базі цього навчального закладу почала функціонувати загальноосвітня початкова школа. Згідно правил, які існували на той час, у початкових школах, які тоді здебільшого були парафіяльними, навчання повинно було відбуватися дев'ять годин на тиждень. При цьому слід відзначити, що у першій половині ХІХ ст. початкова освіта на Криворіжжі, як і в Україні в цілому, перебувала у вкрай занедбаному стані. Перш за все це пояснюється тим, що розвиткові освіти аж ніяк не сприяла політика царського уряду. Так, у 40-х роках ХІХ ст. міністерством

освіти Російської імперії посилено розповсюджувалась думка про те, що освіта користі народу не принесе, а може наодіяти лише шкоду, бо вона розкладає основи самодержавно-кріпосницького ладу.

Між навчальним планом цієї першої криворізької школи та змістом навчання у повітовому училищі, яке являло собою більш високій рівень навчального закладу, не було наступності. На той час повітове училище існувало в Херсоні. Як відомо, Кривий Ріг входив тоді до складу Херсонського повіту Херсонської губернії. Внаслідок того, що криворізька парафіяльна школа ввляла собою так звану тупикову школу, її випускникам без додаткової і досить ґрунтовної підготовки продовжувати навчання у навчальних закладах більш високого рівня було неможливо. До того ж, у ті часи згідно законодавства Російської імперії було заборонено приймати дітей кріпаків та військових поселенців у навчальні заклади всіх типів, крім парафіяльних шкіл. Навіть в такі школи приймали дітей кріпаків лише за умови, що в них вивчалася землеробство та різноманітні ремесла. Пізніше царський уряд дозволив при парафіяльних школах відкрити додаткові класи, в яких вивчалися б предмети, що сприяли б розвиткові місцевої торгівлі та промисловості. Саме такий клас і було відкрито при криворізькій школі у 1860 р., коли Кривий Ріг набув статусу містечка.

Стосовно методів навчання в таких школах слід сказати, що про це відомостей майже не збереглося. Лише деякі відомості є про шляхи навчання письму. Процес цей відбувався так. На класній дошці вивішувалася написана на великому папері літера. Її учні писали пальцем на дощечках, вкритих шаром піску. Далі учні вчилися читати ці букви. Потім вони намагалися складати літери в окремі склади та слова. І лише опанувавши це, учні писали грифелем на спеціальних дошках.

У другій половині XIX ст. майже ніяких змін у царині освіти не відбулося. Це пояснюється тим, що на рудниках була відсутня будь-яка механізація. Ручна праця у гірничовидобувній промисловості складала майже 100 %. На видобутку руди працюва-

ли селяни навколишніх сіл. А така праця, як відомо, не вимагає ніякої освіти.

Використання перших механізмів на видобутку залізної руди на Криворіжжі почалося лише в другій половині ХІХ ст. Так, у 1887 р. в басейні була споруджена перша парова машина потужністю 55 кіньських сил. Цю машину використовували для підняття з кар'єру вагонеток з залізною рудою. Але процес механізації в ті роки носив епізодичний характер і суттєво не впливав на рівень кваліфікації і, отже, на розвиток освіти на Криворіжжі.

Масове запровадження механічних засобів розпочалося у 1902 р. Саме цього року на більшості рудників було збудовано механічні підйомники. Потім процес механізації гірничих робіт значно прискорився. Це відразу ж вплинуло на рівень кваліфікації кадрів і, отже, на стан освіти.

Розвиток початкової освіти на Криворіжжі на початку ХХ ст. можна охарактеризувати такими статистичними даними (див. таблицю).

РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ОСВИТИ НА КРИВОРІЖЖІ (на початку ХХ ст.)

Рік	Кількість		
	початкових шкіл	учнів	вчителів
1901	2	110	4
1902	2	110	3
1903	3	146	4
1904	4	185	6
1905	5	185	6
1906	9	480	14
1907	9	617	15
1908	11	670	17
1909	11	696	19
1910	13	736	24
1911	14	856	22

Незважаючи на певні і досить суттєві зміни в освіті на Криворіжжі, які сталися на початку ХХ ст., вона все ж таки лишалася убогою як з матеріального, так і з педагогічного боку. В той же час в початкових школах дуже часто функції педагогів виконували представники духовенства, котрі не мали відповідної освіти. Обідрані, голодні діти гірників навчалися в основному Закону Божому та лише найелементарнішим знанням для оволодіння тією чи іншою професією. До того ж навчання в школі було платним. Воно коштувало один карбованець на місяць. А це при невеликих заробітках шахтарів було надто високою і часто недоступною для них ціною.

Напередодні першої світової війни на Криворіжжі було лише 26 невеличких початкових шкіл, які підпорядковувалися земствам, міністерству народної освіти та церковному відомству. Їх відвідувало близько 2000 учнів, що становило лише 20% усіх дітей шкільного віку. Початкові школи на Криворіжжі були як однокласними, так і двокласними з однорічним чи дворічним терміном навчання. В однокласних школах вивчали такі предмети, як Закон Божий, російська мова (читання та письмо), арифметику та спів. На уроках російської мови та читання учням повідомлялися відомості з природознавства, історії Російської імперії, фізичної географії, використовувалися такі методи навчання як бесіда, робота з підручником, розповідь вчителя, письмові та графічні роботи. Наочність у навчанні займала дуже незначне місце. Під час вивчення арифметики вчитель головну увагу приділяв усному рахуванню, умінню користуватися рахівницями, а також засвоєнню таких понять як лінія, кут, квадрат, прямокутник, трикутник, чотирикутник³.

У двокласних початкових школах, крім зазначених предметів, вивчалися ще природознавство, фізика, географія, геометрія та історія. Однак, багато учнів з різних причин, головною серед яких було матеріальне становище сім'ї, кидали початкову школу, не завершивши повного курсу навчання, а опанувавши лише письмо, читання та рахування. На жаль, не збереглося відомо-

стей про відомче підпорядкування кожної з початкових шкіл. Але достеменно відомо, що кращими школами були ті, які були підпорядковані земствам. Треба сказати, що саме земства були будівниками шкіл, в яких, крім класних кімнат, знаходилися ще й квартири для вчителів. Якщо школа була двокомплектна, то таких квартир було дві.

У найгіршому становищі перебували парафіяльні школи, тобто такі, які підпорядковувалися синоду православної церкви. Становище в них було настільки важким, що у 1912 р. навіть прийняли спеціальний закон, згідно якого парафіяльні школи передавалися до міністерства народної освіти. Отже, напередодні першої світової війни парафіяльних шкіл на Криворіжжі не було зовсім.

Якщо на початку ХХ ст. на Криворіжжі розвивалася лише мережа початкових шкіл, то напередодні першої світової війни тут діяли вже дві приватні гімназії, комерційне та сільськогосподарське училище. Приватні гімназії Криворіжжя були класичного типу. Це означає, що тільки вони надавали своїм учням право вступати до вищих навчальних закладів.

На вивчення окремих предметів у таких гімназіях передбачалася така кількість навчального часу:

математика - 22 години на тиждень;

природознавство - 8 годин на тиждень;

фізика та космографія - 8 годин на тиждень.

Крім того, в гімназіях вивчалися дві іноземні мови (французька та німецька), а також латинська та давньогрецька мови. До навчального плану входили також російська мова та література, історія та географія.

В училищах же вивчалися російська мова та література, історія, географія, математика (26 годин на тиждень), природознавство (28 годин на тиждень), фізика та космографія (39 годин на тиждень). До навчального плану училищ входили також креслення та одна іноземна мова (французька або німецька).

Згідно статуту гімназій гімназістам було суворо забороне-

но без спеціального дозволу адміністрації навчального закладу відвідувати театри, публічні лекції та бібліотеки.

Комерційне училище, яке існувало тоді на Криворіжжі, було підпорядковане міністерству торгівлі та промисловості. Є відомості про те, що за рівнем знань, складом викладачів, методами навчання та матеріальною базою подібні училища були найкращими закладами того часу.

Після завершення бурхливих подій 1917 - 1920 рр. на Криворіжжі залишилося з 24 тисяч робітників, які працювали тут до першої світової війни, тільки одна тисяча, з них 385 були сторожами. На рудниках продовжували працювати лише 10 інженерів та техніків. На початку 20-х років у нашому місті залишилося лише дев'ять загальноосвітніх шкіл⁴. Тому проблема підготовки освічених кадрів стояла дуже гостро. Вони були потрібні терміново. Без розв'язання цієї проблеми годі було й думати про відбудову Кривбасу. Тому в ті часи почали відкривати вечірні школи та професійно-технічні курси. У 1922 році на одному з рудників був відкритий вечірній гірничий технікум з чотирирічним терміном навчання. У 1929 р. він був перетворений спочатку у металургійний, а потім в гірничий інститут. У 1922 р. на Криворіжжі було відкрито школу фабрично-заводського навчання. А через чотири роки відбувся її перший випуск.

В середині 20-х років на Криворіжжі розгорілася боротьба за ліквідацію неписьменності серед дорослих. Так, у 1925 р., крім загальноосвітніх шкіл, діяли 28 шкіл та пунктів лікнепу. Настільки важливою в ті часи була задача ліквідації неписьменності серед дорослих, можна продемонструвати на прикладі такого факту. У грудні 1924 р. відбувся випуск двох груп школи лікнепу на руднику ім. Артема. Перша з них налічувала 21, а друга 16 учнів. З цієї нагоди стався мітинг, у якому брали участь майже шість тисяч чоловік.

У 20-х рр. зростає і чисельність учнів загальноосвітніх шкіл. Так, у 1928 р. їх було 8100 чоловік. А на кінець 30-х рр. в місті діяли 50 загальноосвітніх шкіл, в яких навчалось 32 тисячі учнів

та працювало 1120 вчителів. Тому цілком природно, що дуже гострою стала проблема підготовки вчительських кадрів. З метою її розв'язання у 1930 р. було засновано Криворізький державний педагогічний інститут, який зараз святкує своє семидесятиріччя.

ПРИМІТКИ

1. Комаров В.О. Історія Криворіжжя. - Дп-ськ: Січ, 1992. - С. 27.
2. Червоний гірник. - 1989. - 29 квітня.
3. Червоний гірник. - 1990. - 17 вересня.
4. Варгацюк П.Л., Дольчук А.В. Рудня скарбниці Півдня. - Дп-ськ, 1956. С.121.